

УДК 378.637.016: 78.03 (477)

РОЛЬ ФАХОВИХ КАФЕДР В ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград)

Постановка проблеми. Входження педагогічної освіти України до світового та загальноєвропейського освітнього просторів, прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), зміна освітніх парадигм, пошук нових ціннісних орієнтирів прискорило процес модернізації вітчизняної вищої мистецької освіти й науково-дослідної роботи студентів і магістрантів у музично-освітній галузі.

Фахові кафедри факультетів мистецького спрямування як базові структурні підрозділи вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації беруть активну участь у процесі модернізації, здійснюють навчально-виховну, методичну, наукову та науково-дослідну діяльність за певними напрямками дослідження викладачів, студентів і магістрів. Отже, поєднання навчальної і науково-дослідної діяльності студентів і магістрів, опанування основ наукових досліджень у тих чи тих напрямках історії музичної педагогіки, теорії і методики музичної освіти, мистецтвознавства та музикознавства є актуальними й доцільними.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз джерел педагогічного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними та зарубіжними науковцями Е.Б. Абдулліним, О.О. Апраксиною, Л.О. Безбородовою, А.Г. Болгарським, Л.М. Василенко, А.В. Козир, Л.О. Куненко, О.В. Лобовою, Л.М. Масол, О.В. Михайличенком, О.М. Олексюк, В.Ф. Орловим, О.М. Отич, Г.М. Падалкою, І.І. Полубояриною, О.Є. Ребровою, Т.Й. Рейзенкінд, О.Я. Ростовським, О.П. Рудницькою, Т.Ю. Свистельніковою, Н.А. Сегедою, Л.В. Школяр різною мірою досліджено та розкрито ті чи ті питання організації науково-дослідної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва. Тематика нашого наукового пошуку значно доповнює дослідження названих авторів, уможливує усвідомити особливості організації науково-дослідної діяльності студентів і магістрів на фахових кафедрах педагогічних навчальних закладів мистецького спрямування.

Мета статті. Виходячи із заявленої проблематики, мета статті полягає в обґрунтуванні основних напрямів роботи викладачів фахових кафедр щодо науково-дослідної діяльності студентів педагогічних навчальних закладів мистецького спрямування.

Виклад основного матеріалу. Формування науково-дослідної компетентності в студентів і магістрів відбувається в процесі опанування фахових дисциплін музично-теоретичного, інструментального та вокально-хорового спрямування. На разі формування системи основних педагогічних знань відбувається в процесі вивчення студентами педагогічних дисциплін і спецкурсів, а саме: історії педагогіки, педагогіки, методики виховної роботи, вступу до спеціальності. За такої ситуації створюється база для вивчення спецкурсів «Основи педагогічних досліджень у музично-освітній галузі», «Основи науково-дослідної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва», «Основи наукових досліджень», «Індивідуальність учителя», «Методологія наукових досліджень». Незаперечним є той факт, що вивчення цих дисциплін сприяє створенню теоретико-методологічної бази для проведення досліджень музично-педагогічного спрямування.

Важливим чинником формування умінь і навичок науково-дослідної діяльності та дослідницької компетентності є практичні заняття із спецкурсів дослідницького спрямування та педагогічна практика в початковій та основній школі, практика в контексті набуття спеціалізації у вищих навчальних закладах II–III рівнів акредитації (педагогічні коледжі, музичні училища, училища культури), а також асистентська практика у вищих навчальних закладах.

Цілком зрозуміло, що етапом закріплення знань, умінь і навичок науково-дослідної діяльності є участь у студентських і викладацьких щорічних звітних науково-практичних конференціях; міжнародних, всеукраїнських та обласних конференціях молодих учених; участь у науково-практичних інтернет-конференціях та науково-методичних конкурсах з педагогічних та мистецьких дисциплін, і, врешті-решт, виконання і захист курсових, дипломних та магістерських робіт педагогічного спрямування.

Цілком зрозуміло, що вибір напрямку науково-дослідної проблематики залежить від наступних чинників, як-от: актуальності проблеми; комплексної тематики кафедрального дослідження; власної мотивації студента або

магістранта у виборі певної проблематики; напряму наукового дослідження наукового керівника. Провідна роль у виборі теми дослідження відводиться науковому керівнику, який володіє інформацією щодо паспорта спеціальності й напрямів дослідження в сучасному науковому середовищі.

Студенти й магістри, які займаються пошуковою діяльністю й готують курсові, дипломні та магістерські роботи, є членами наукових гуртків і проблемних груп, котрі працюють на фахових кафедрах. Керівництво науковими гуртками й проблемними групами здійснюють провідні фахівці кафедри з науковими званнями та вченими ступенями. У кожній групі може бути від восьми до десяти осіб. Заняття проходять один раз на місяць. Крім того, науковим керівником проводяться індивідуальні консультації, на яких обговорюються й ухвалюються рішення стосовно опрацювання окремих напрямів дослідження.

На фахових кафедрах, де парцюють лабораторії та наукові школи, вибір теми кваліфікаційної роботи здійснюється відповідно до колективної тематики, яку досліджує той чи той колектив науковців. Діяльність наукової лабораторії або наукової школи підтверджується установленими нормативними документами. Згідно із Законом «Про вищу освіту» ці структурні підрозділи характеризуються єдиною дослідницькою програмою, спільністю наукових поглядів і єдиним стилем наукової діяльності. Наукові школи очолюють доктори наук, які мають не менше трьох захищених докторів наук.

Принагідно зауважимо, що важливу роль в організації науково-дослідницької діяльності відіграє *взаємопорозуміння і психологічна сумісність у поглядах наукового керівника й пошукувача* на ті чи ті варіанти розв'язання проблемних ситуацій з теми дослідження. На ґрунті спільного прогнозування напрямів, програми та методики, організаційно-методичної структури й експериментальної частини дослідження з'являються спільні підходи до розв'язання поставленої мети й завдань, підтверджується доцільність запропонованих педагогічних умов.

Цілком очевидно, що суттєве значення в науковому середовищі має *етика* науково-дослідної діяльності. Ця етика містить дві взаємопов'язані складові, а саме: *загальнолюдську і суто наукову*. Щодо першої дефініції, то, зважаючи на пріоритет загальнолюдських цінностей, пошукувач має толерантно ставитися до оцінки наукових явищ іншими дослідниками, поважати їхні погляди й прагнути взяти участь в обговоренні тих чи тих аспектів досліджуваного феномена. Повага до

думки опонента й толерантне обґрунтування власного погляду вважається найціннішою якістю дослідника.

Стосовно другої дефініції, то *варто враховувати логіку розвитку й становлення досліджуваного феномена*. Зважаючи на наукові цінності, пошукувач має толерантно ставитися до інтерпретації гіпотези дослідження, виявляючи при цьому творче й відповідальне ставлення до проведення експериментального дослідження. Крім того, сприймання й відтворення тих чи тих явищ, фактів, стилів композиторів, творів музичного мистецтва, реалізації запропонованих теорій і концепцій передбачає виважену й компетентнісну оцінку якості предмета наукового пошуку та подальшого прогнозування динаміки розвитку досліджуваного феномена.

Доцільно наголосити, що з результатами наукових досліджень студенти виступають на засіданнях наукових гуртків та проблемних груп. Тут вони обговорюють процес наукового пошуку, затверджують плани проведення експериментального дослідження, вибудовують організаційно-педагогічні умови формування певних якостей досліджуваного феномена, відшліфовують методичні рекомендації для майбутніх учителів музичного мистецтва стосовно різних підходів щодо організації навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі та за його межами.

Результати наукових досліджень студенти оформляють у вигляді *публікацій*, які надсилають до вищих навчальних закладів, котрі організовують і проводять наукові та науково-практичні конференції різних рівнів (міжнародні, всеукраїнські, міжвузівські та обласні). Публікація матеріалів студентських досліджень у збірниках наукових праць здійснюється за певними вимогами щодо викладу матеріалу та його обсягу.

Участь студента у науково-практичній конференції передбачає *підготовку матеріалів для публічного виступу та обговорення*. У виступі на конференції студент повинен довести актуальність і доцільність дослідження; визначити суперечності, які спровокували розробку відповідної проблематики; здійснити аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців щодо заявленої теми; сформулювати мету дослідження; ознайомити учасників зібрання з основними результатами наукового пошуку; зробити стислі висновки та прогнозувати можливі напрями подальшої розробки зазначеної тематики.

Досвід доводить, що фахові кафедри факультетів мистецького спрямування для адаптації майбутніх учителів музичного

мистецтва в умовах сучасного шкільного середовища постійно проводять науково-практичні конференції, присвячені тим чи тим проблемам мистецької освіти XXI століття. Кожна тема науково-практичної конференції містить конкретні напрями дослідження. У більшості це історичні аспекти становлення й розвитку масового музичного виховання та музично-освітньої галузі в різні історичні періоди, досвід зарубіжних педагогів і науковців з організації музичного виховання молоді, професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва у вищих педагогічних закладах мистецького спрямування, інноваційні технології і методи в теорії та методиці музичної освіти, готовність до організації позакласних форм роботи з художньо-естетичного виховання молоді тощо.

Натомість варто зазначити, що *результативність науково-дослідної діяльності студентів і магістрів при написанні кваліфікаційних робіт значною мірою залежить від проходження педагогічної практики в початковій та основній школах, а також асистентської практики в навчальних закладах III – IV рівнів акредитації*. За такої ситуації слушно зазначити, що студенти, які здобувають рівень «бакалавра», обирають темою та об'єктом наукового дослідження навчально-виховний процес у межах загальноосвітніх навчальних закладів і позашкільних закладів мистецького спрямування. Тематика наукового дослідження магістрантів дещо інша й ставить доволі складні завдання. У більшості вона пов'язана з готовністю майбутніх фахівців до роботи у вищих навчальних закладах та формування професійної компетентності викладачів фахових дисциплін навчальних закладів мистецького спрямування.

Необхідно зазначити, що ці обставини зумовили нас зацентувати увагу на тому, що в процесі проходження педагогічної практики в початковій та основній школах в загальноосвітніх навчальних закладах студенти продовжують науково-дослідну діяльність і проводять дослідно-експериментальну роботу з дітьми в тих класах, де проводяться уроки музичного мистецтва та в яких вони здійснюють позакласну роботу з художньо-естетичного виховання молоді.

Наукові керівники та завідувачі фахових кафедр допомагають студентам в обґрунтуванні методики дослідно-експериментальної роботи й розробці змісту кожного з її етапів (підготовчорганізаційного, діагностично-оцінювального, формувального, узагальнювального та корегувального). Організаційно-методичну та інформаційну допомогу в проведенні дослідно-експериментальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах студентам-практикантам

надають також вчителі музичного мистецтва, які мають чітке уявлення про рівень підготовки й готовності до навчання і сприймання творів музичного мистецтва учнями різних класів і вікових груп.

Під час проходження педагогічної практики в загальноосвітніх навчальних закладах наукові керівники та викладачі фахових кафедр надають студентам-випускникам консультації з тих чи тих питань запровадження розроблених педагогічних умов, які повинні вплинути на процес художньо-естетичного виховання учнів. Це стосується впорядкування змісту анкет, проведення індивідуальних бесід з теми наукового дослідження, вивчення шкільної документації, виявлення рівня музично-творчого розвитку учнів класу. Окрім зазначеного, студентам допомагають підібрати шкільний пісенний репертуар, твори для прослуховування, згрупувати творчі завдання для розвитку в учнів імпровізаційних навичок, навичок гри на музичних інструментах і колективного музикування.

Цілком очевидно, що інша ситуація складається з магістрами, які проходять асистентську практику в навчальних закладах III–IV рівнів акредитації і працюють над запровадженням методики експериментального дослідження зі студентами в процесі вивчення фахових дисциплін, а саме: проведення занять з хоровими й оркестровими колективами, викладають музично-теоретичні дисципліни, проводять індивідуальні заняття з основного музичного інструмента, хорового диригування, вокалу. Відповідно до теми наукового дослідження магістранти розробляють і створюють організаційно-педагогічні умови щодо підвищення якості підготовки фахівців у галузі вищої музично-педагогічної освіти.

З огляду на сказане, та зважаючи на актуальність надання організаційно-методичної та інформаційної допомоги, викладачами фахових кафедр студентам педагогічних навчальних закладів мистецького спрямування слід наголосити, що *результативність проведення науково-дослідної діяльності при виконанні кваліфікаційних робіт різних рівнів значною мірою залежить від мотиваційної складової кожного студента, готовності до роботи в тих чи тих освітніх закладах не тільки педагогом-музикантом, учителем музичного мистецтва, викладачем певних музичних дисциплін, а також від бажання оволодіти навичками науково-дослідної діяльності, що уможливить подальше підвищення результативності професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців у різних напрямках музично-педагогічної галузі*.

Вибір теми наукового дослідження є найбільш відповідальним і складним явищем у

становленні студента як дослідника. *Вибір залежить від проблеми, яка розкривається в темі дослідження, являє собою науковий інтерес і зав'язаний на тому чи тому явищі в теорії і практиці музичної освіти. Тема узагальнює вибір напряму дослідження, відтворює рух від реальних досягнень у музично-освітній галузі до нових якісних показників у процесі навчання і виховання.*

Визначення теми дослідження зумовлено певними протиріччями: між станом розвитку конкретного напряму музично-освітньої галузі й новими вимогами суспільства до художньо-естетичного виховання молоді; між теоретичним обґрунтуванням нових музично-педагогічних технологій і практикою їхнього використання; між сучасними вимогами щодо підготовки фахівців нової генерації та запровадженням сталих форм, методів і засобів навчання тощо. За такої ситуації варто показати рух і динаміку перетворень між тим, що досліджено в теорії та практиці масового музичного виховання, до нових якісних змін.

Тема дослідження в тому чи тому напрямі музично-освітньої галузі має містити: досліджуване явище, процес або систему художньо-естетичного виховання; об'єкт, відповідно до якого планується дослідно-експериментальна діяльність (навчання або виховання учнів певних вікових категорій, студентів навчальних закладів тощо); музично-освітнє середовище, що охоплює систему макро та мікроспілкування з творами музичного мистецтва різних композиторів, стилів й епох.

Вибір теми дослідження відбувається в процесі вивчення певної навчальної дисципліни чи комплексу споріднених дисциплін протягом певного періоду навчання студентів в університеті, коли, узагальнюючи закономірності й тенденції розвитку історичних явищ і процесів, увага дослідника зосереджується на прогалинах у теорії і практиці музично-освітньої галузі. Крім того, вибір теми може ініціювати науковий керівник, який володіє ситуацією та усвідомлює дослідження певного явища або феномена музично-освітньої галузі. І врешті-решт, існують «замовні» теми, які присвячені заснуванню факультету чи відтворенню історії становлення та розвитку музичної освіти в регіоні.

Назва теми має бути короткою й цілісною, відтворювати актуальність дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. О.М. Пехота наголошує увагу на тому, що «назва роботи повинна бути коректною, відповідати суті дослідження» [7, с. 133]. Так, щодо проблематики загальної мистецької освіти, тут тема може бути сформульована наступним

чином: «Розвиток музичного слуху учнів основної школи на уроках музичного мистецтва» або «Розвиток навичок вокальної імпровізації учнів на уроках музичного мистецтва в початковій школі».

При обґрунтуванні назви теми з проблем позашкільної музичної освіти варто зосередити увагу на наступних темах, а саме: «Формування ансамблевих навичок в учасників оркестрових колективів в умовах позашкільних виховних закладів», «Розвиток музично-творчих здібностей учнів у процесі навчання гри на гітарі». Свою специфіку мають теми *наукових досліджень з вищої школи*. Так, на факультетах мистецького спрямування студенти досліджують формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до певних видів діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі. Отже, тема може звучати наступним чином, а саме: «Формування художньо-комунікативних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки». З історико-педагогічних досліджень тема може мати таке названня: «Внесок вітчизняних науковців першої половини ХХ століття в розвиток масового музичного виховання» або «Формування музично-педагогічної думки в другій половині ХХ століття».

На кожному етапі розвитку зарубіжної та вітчизняної педагогіки є актуальні проблеми, спрямовані на розв'язання тих чи тих проблем розвитку музично-освітньої галузі, створення нових теорій і концепцій як загальної мистецької освіти, так і підготовки нових фахівців із запровадження основних положень цих концепцій. Тож, цілком закономірно, що дослідження певних підходів стосовно розкриття змісту теми може стати предметом дослідження студентів різних наукових гуртків. Тобто теми можуть бути однакові за назвою, але спрямовані на різні предмети дослідження. Звісно, за своїм змістом вони також повинні бути різними, бо різняться між собою методики й засоби розв'язання цих проблем.

При визначенні теми дослідження доцільно пам'ятати про те, що в одній темі не мають поєднуватися дві або більше проблем. Такий підхід сприятиме розпорошенню предмета дослідження й завадить зануренню у суть досліджуваних явищ. Так, наприклад, дослідження теми «Формування музично-творчих здібностей учнів у процесі їхньої участі в різних видах музичної діяльності» не дасть змоги досліднику сконцентрувати увагу на розвитку музично-творчих здібностей у процесі інструментального музикування або пластичного інтонування. Варто зосередити увагу на одному виді діяльності й дослідити

його вплив на розвиток музично-творчих здібностей певної вікової категорії школярів.

Вибір теми наукового дослідження повинен відповідати базовим компетентностям дослідника, його обізнаності в тому чи тому жанрі музичного мистецтва, практичному досвіду роботи з певною віковою групою школярів або студентів. Так, наприклад, студент педагогічного університету, який має базову освіту, закінчив музичне училище, педагогічний коледж або училище культури, при виборі теми дослідження повинен урахувати напрям спеціальності, за якою він навчався. Після закінчення фортепіанного відділення музичного училища слід обирати темою наукового дослідження проблематику, яка пов'язана з методикою навчання гри на фортепіано, виконавською діяльністю, інструментальним музикуванням, формуванням художньо-педагогічної компетентності в класі основного музичного інструмента, інтерпретацією фортепіанних творів композиторів різних епох тощо.

У виборі теми наукового дослідження *важливу роль відіграє науковий керівник*, який допомагає початківцю-досліднику опанувати основи наукових досліджень і підготувати до захисту наукову роботу. Науковий керівник може бути затверджений рішенням кафедри, а також призначений за проханням пошукувача. Цінним вважається взаємопорозуміння, спільність наукових інтересів, зацікавлене ставлення до обраної тематики.

Тема наукового дослідження обговорюється на засіданні фахової кафедри, де працює науковий керівник, а також затверджується наказом ректора університету. За такої ситуації варто виважено підійти до вибору теми й напрямку педагогічного дослідження. Вибір теми наукового дослідження має бути вмотивованим і стимулювати світоглядний та інтелектуально-творчий розвиток особистості дослідника.

Висновки. З огляду на сказане та зважаючи на актуальність проблематики необхідно зазначити, що викладачі фахових кафедр відіграють пріоритетну роль в організації науково-дослідної роботи студентів, створюють мобільне наукове середовище, що уможливило формування дослідницької компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ашерев А.Т. Подготовка, экспертиза и защита диссертаций. Учебное пособие. Харьков. : Изд. УИПА, 2002. – 152 с.
2. Бабанский Ю.К. Педагогический эксперимент / Ю.К. Бабанский // Введение в науч. Исследование по педагогике. – М., 1988 – 368 с.
3. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям – Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
4. Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 6-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия» 2010. – 208 с.
5. Основи наукових досліджень : Навчальний посібник. – 5-е вид. – К.: видавничий дім «Професіонал», 2008. – 240 с.
6. Рудницька О.П., Болгарський А.Г., Свистельнікова Т.Ю. Основи педагогічних досліджень : навчально-методичний посібник / О.П. Рудницька, А.Г. Болгарський, Т.Ю. Свистельнікова. – К.: 1998. – 143 с.
7. Пехота О.М. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи : навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, І.П. Єрмакова. – Миколаїв : Іллон, 2012. – 340 с. – (Серія «Педагогічна освіта – XXI»)
8. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій : Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с. (Альма-матер)
9. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: [підручник] / Володимир Черкасов Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 528 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черкасов Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувачий кафедрою музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні, професійно-педагогічна підготовка вчителів мистецьких дисциплін, теорія і методика музичної освіти, формування естетичної культури особистості.